

TEORII CRITICE ALE INTERPRETĂRII ARTEI

REZUMAT

Lucrarea de față urmărește o incursiune în alegerea teoriei critice în accepțiunea extinsă a termenului, informat de critica culturală investigând posibilitățile instrumentării conceptelor cu care operează anumite teorii critice în demersul interpretării lucrurilor de artă contemporană. Teoria critică provoacă abordările estetice tradiționale asupra operei de artă – concepte precum frumosul, adevărul, senzorialul, care au fost inițial problematizate în câmpul esteticii sunt reproblematisate în câmpul teoriei critice. Însă, demersul intentat de teoria critică nu se oprește aici – nu presupune doar o regândire a esteticii tradiționale, ci o radicalizare a gândirii asupra practicilor și producțiilor artistice, a contextului socio-politic-cultural în care acestea se constituie și a consecințelor receptivității lor de către public.

În înțelesul ei tradițional, Teoria Critică¹ deși presupune diverse problematizări specifice perioadelor istorice distincte în care s-a concretizat, atât ca abordare filosofică care se extinde către etică, filosofia istoriei și filosofia politică, cât și ca investigare critico-socială care se extinde către „o cercetare empirico-socială, interdisciplinară”² suinând atât universalitatea și normativitatea (specific teoriei filosofice) cât și empiricalitatea și interpretativitatea (specific științelor sociale) se constituie polivalent între structură și agenție, regularitate și normativitate, fiind abordat preponderent în înțelesul ei restrâns – al școlii de la Frankfurt –, conturat de multiple generații de filosofi și teoreticieni germani, printre care îi putem aminti pe Walter Benjamin, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Friedrich Pollock, Leo Lowenthal, Eric Fromm, Oskar Negt, Jürgen Habermas, Albrecht Wellmer, Axel Honneth și Rainer Forst.

În încercarea de a diferenția Teoria Critică de celelalte teorii, primii teoreticieni ai școlii de la Frankfurt au identificat trei criterii de conformabilitate a teoriei critice: normativitatea, practicalitatea și explicativitatea. În acest sens, teoria

¹ Atunci când este folosită cu majuscule, noțiunea de Teoria Critică se referă în exclusivitate la Școala de la Frankfurt, în timp ce toate celelalte înțelesuri ale noțiunii – în sensul său extins – folosesc termenul fără majuscule, chiar și atunci când se referă la o anumită teorie critică dezvoltată de unul dintre descendenții sau teoreticienii afiliați școlii de la Frankfurt.

² Max Horkheimer, *Critical Theory. Selected Essays*, The Continuum Publishing Company, New York, 2002, p. 21.

critic trebuia să explice problemele realității sociale actuale urmărind normele riguroase ale criticismului și pretențiile normative ale adevărului –, și să identifice posibile agenții de reabilitare asigurând obiectivele realizabile, atât practice cât și explicatorii, ale transformării sociale. Astfel, obiectivele practice, precum identificarea și depășirea circumstanțelor dominației și opresiunii care limitează libertatea umană erau însoțite de „obiective explicatorii, operabile exclusiv în urma unei cercetări interdisciplinare care ar include atât perspective psihologice, culturale și sociale cât și forme instituționale de legitimare și dominare”³.

Acesta este interstiul în care începe să se configureze în eșalonul extins al teoriei critice, dat fiind că orice abordare filosofică sau sociologică – incluzând teoriile psihanalitice, post-structuraliste, post-coloniale, feministe, neo-marxiste sau post-marxiste, post-politice –, având obiective similare, sau fiind asociat unei mișcări sociale care atestă, dănaș și contestă forme ale dominației în societățile moderne, poate fi denumit teorie critică. Altfel spus, atât în sensul ei restrâns, cât și în eșalonul extins, teoria critică asigură fundamentele normative și descriptive ale unor posibile investigații filosofice sau sociale, realizate în vederea potențării libertății și a discreditării puterilor disciplinare. De aici se deschid perspective asupra interpretării lucrurilor de artă – care investighează problematica puterii, a dominației hegemonice sau a libertății(lor) – informate de teoria critică neo sau post-marxistă, teoria critică feministă, teoria critică psihanalitică, teoria critică post-structuralistă, teoria critică post-politică și teoria critică post-colonială.

În literatura de specialitate din domeniul teoriei artei contemporane, inclusiv în antologiile de estetică continentală, adesea sunt menționați autori, ca figuri importante ale filosofiei, ale căror teorii au influențat producerea și înțelegerea artei în contemporaneitate. Astfel, printre cei mai des menționați autori sunt Karl Marx, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud și Ferdinand de Saussure, care ar fi dezvoltat o serie de teorii critice relevante și în contextul interpretării artelor vizuale.

Tot mai multe perspective ale istoricizării sau interpretării lucrurilor de artă transgresează limitele disciplinelor tradiționale – precum estetica sau istoria artei – și se angajează în explorarea altor teorii din domeniul teoriei politice, sociologiei, psihologiei, antropologiei, geografiei urbane, lingvisticii sau teoriei literare – precum

³ James Bohman, „Critical Theory”, în Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ediția de primăvară, 2015.
accesat online la <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/critical-theory/>

teoriile asupra performativității genului (Judith Butler) sau lingvisticizării societății (Boris Groys). Relațiile conceptuale interdisciplinare pot crea „un câmp suprastructurat de teorii hibride aplicate în construirea și analiza fenomenului artistic contemporan, respectiv atât la nivelul producției cât și al recepției lucrărilor și evenimentelor de artă.”⁴ În consecință, prin „aproprierea diferitor concepte ce apar în unor discipline conexe studiului practicilor, producțiilor și reprezentărilor artistice contemporane, se pot concretiza noi direcții de studiu ce ar putea articula noi teorii, așa cum remarcă și profesorul Arthur Asa Berger în lucrarea *Cultural Criticism: A Primer of Key Concepts*, consemnând: «conceptele sunt cele care creează noi discipline»⁵.

În domeniul artei contemporane, aplicarea acestui câmp structurat de teorii hibride poate genera deschideri interpretative din perspectiva unor serii de teorii critice culturale, de la critica semiotică la cea ideologică, de la critica marxistă la cea feministă, ori de la critica psihanalitică la cea postcolonialistă. De asemenea toate aceste metode interpretative, constituite eterogen, pot fi compuse combinativ în maniera în care putem regăsi o critică marxistă orientată psihanalitic, o critică psihanalitică orientată semiotică sau diferite permutări între perspectivele marxiste și cele psihanalitice sau feministe, ori între perspectivele feministe și cele semiotice.”⁶

Altfel spus, teoria critică deschide un nou instrumentar interpretativ, nefamiliar abordărilor tradiționale asupra lucrării de artă – ceea ce îl face pe Jae Emerling să afirme că mulți istorici de artă și teoreticieni ar dori obliterarea acestui nou aparat conceptual, instituit de teoria critică, dat fiind că parametrii de analiză instrumentați – în afară de a „formaliza și critica arta modernă și contemporană, regândesc premisele istoriei și teoriei artei [...reconsiderând] pozițiile istoricilor de artă și teoreticienilor în cadrul structurilor instituționale pre-existente; [...] cutându-se adreseze – și chiar să redreseze –, dezechilibrele de putere inerente acestor domenii de

⁴ Cătălin Gheorghe, *Condiția critică. Studiile vizuale în critica culturală, critica de artă și arta critică*, Institutul European, Iași, 2010, p. 25.

⁵ Arthur Asa Berger, *Cultural Criticism: A Primer of Key Concepts*, Sage Publications Inc., London, 1995, p. 5.

⁶ Cristina Moraru, „The Post-Critical Turn in Cultural Criticism and its Relevance to the Contemporary Art Discourses” în *Communication, Context, Interdisciplinarity – Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity*, Vol 3, Petru Maior University Press, 2014 p. 699 – articol publicat ca rezultat al cercetării doctorale, în timpul anilor de studii doctorale.

studiu.”⁷ Îns , bineîn eles – în afara unor „isterii conservatoare”–, teoria critic se bucur de sus inerea tuturor celor care-i sesizeaz constitu ia „radical-liberatoare”.

Influen ând istoria artei, teoria critic militeaz pentru excluderea unor perspective elitiste – ultra-conven ionalizate i „masculinizate” – care neglijeaz istoriile marginale, constituindu-se vertical i ierahic. În sub-capitolul „Istoria orizontal a artei ca practic a contest rii puterii i a manifest rilor discursiv-hegemonice”, voi discuta despre posibilit ile constituirii unor practici ale istoriciz rii non-ierahice i non-verticale, marginale i multidimensionale, pluraliste i polifonice care transced paradigma ierarhico-geografic tradi ionalist i se angajeaz într-o practic narativ – alternativ liniariti temporale –, i non-concentric în privin a localiz rii geografiilor artistice. Îns , teoria critic nu restructureaz istoria artei din exterior i nu se impune asupra istoriciz rii i interpret rii artei, dat fiind c „rela ia dintre teoria critic i istoria artei nu este una transcendental , ci imanent – [atestat de originile comune ale celor dou , în practica teoriei estetice] – ceea ce teoria critic îi asigur istoriei artei fiind o suspendare etic , o auto-reflexivitate critic care se reîntoarce intempestiv i întrerupe practica de tip status-quo a istoriei artei.”⁸

Influen ând teoria artei, teoria critic se infiltreaz în problematizarea artei în rela ie cu teoriile limbajului i ale subiectivit ii, cu teoriile genului i a sexualit ii, cu teoriile politice i cele socio-culturale. Informat de critica cultural „o preocupare (multi-), (inter-), (pan-) i (meta-)disciplinar , concretizat într-o intersectare rizomatic de teorii interpretative precum teoriile semiotice, psihanalitice, postcolonialiste, neo-marxiste sau post-marxiste , care se construie te printr-o serie de combina ii i permuta ii de idei, teorii i abord ri apar inând diferitor discipline precum: literatura, filosofia, sociologia, antropologia, studiile comunic rii, studiile media, estetica, semiotica, psihanaliza”⁹ teoria critic se constituie eterogen, apropiindu- i anumite concepte, teorii, strategii argumentative, practici interpretative i metode discursive ce apar în altor discipline, în demersul configur rii propriilor contribu ii în cadrul polimatiei culturale contemporane.

Îns , a a cum sesizeaz Jae Emerling, teoria critic nu exist separat, în afara tuturor acestor discipline, ci se constituie din interior, îns în conformitate cu propriul s u timp – care se opune timpului capitalist al industriei culturale sau a pie ii

⁷ Jae Emerling, *Theory for Art History*, Routledge, New York i Londra, 2005, p. xii.

⁸ *Ibidem*, pp. xii – xviii.

⁹ Cristina Moraru, *Idem*, p. 699 – articol publicat ca rezultat al cercet rii doctorale, în timpul anilor de studii doctorale.

bunurilor de larg consum – „însă în natura teoriei constituindu-se în *contratimp* – în loc de a se poziționa în afara logicii temporale accelerate [a capitalismului], teoria critică încearcă să construiască un alt timp, încetinit, într-o logică temporală care poate fi inversată”¹⁰, dar care se constituie în același cadru, în interior. Teoria critică se poate constitui în interiorul acestor discipline numai dacă se informează cu privire la noțiunile fundamentale operaționalizate în cadrul criticii culturale, care „investighează istoria culturală în relație cu actualitatea – în ansamblul ei, fără a abjura anumite principii sau a renega anumite grupuri conform diferențierilor de clasă –, în încercarea de a destructura barierele conceptuale impuse de disciplinele umaniste tradiționale, încă din secolul XIX. În fapt, problematicile criticii culturale deconstruiesc barierele conceptuale dintre toate disciplinele umaniste, în încercarea de a stabiliza o polimatie culturală”¹¹

În domeniul artei, teoria critică instituindu-se din interior își apropiază discursurile deja existente, operând la nivelul lor uneori în consonanță cu teoriile estetice și studiile vizuale însuși, reproblematicizând constant pozițiile teoretice constituente, formulând „întrebări inovative și relevând alte posibilități ale studierii și interpretării artei și istoriilor sale.”¹² În această privință Donald Preziosi formulează în lucrarea sa, *Rethinking Art History*, o serie de întrebări despre obiectul (și) sau subiectul artei, despre autonomia artei în relație cu economia de schimb a pieții capitaliste, despre public (real) sau spectator (fictiv) care se constituie în afara așteptării unor răspunsuri, însă în consonanță cu problematizările specifice instrumentării teoriei critice în câmpul artelor vizuale

Lucrarea de față problematizează în jurul acestor întrebări identificând și alte preocupări, sau posibile re poziționări, în câmpul artelor vizuale, informate de teoria critică. Însă, teza de față nu își propune definitivarea unor răspunsuri, constatând necesitatea articulării unor interogări constante, mai curând decât a formulării unor cercetări finite care presupun și anticipează anumite răspunsuri. În fapt, teoria critică nu formulează răspunsuri, ci chiar „provoacă istoricii și teoreticienii artei să nu răspundă – în schimb teoria critică și teoria artei se încurajează una pe alta să regândească lucrarea de artă – atât cu privire la receptarea sa, cât și în privința rolului

¹⁰ Jae Emerling, *op. cit.*, p. 238.

¹¹ Cristina Moraru, *Idem*, p. 698

¹² Jae Emerling, *Idem*, p. xii.

s u în constituirea *socius*-ului – ca ceea ce indexează și asigură devenirea¹³, în loc de identificarea unui în eles sau a unei esențe.”¹⁴

În consecință, lucrarea de față care investighează posibilitățile instrumentării teoriei critice în interpretarea lucrărilor de artă contemporană, nu intenționează identificarea și implementarea unor strategii de interpretare a imaginii vizuale, universale, care să poată fi reutilizate, indiferent de context, sau concretizarea unor metodologii de analiză a lucrării de artă care să poată fi articulate, structurate, în orice demers interpretativ asupra imaginii vizuale, ci încearcă o pluralizare a perspectivelor informate de teoriile politice, studiile culturale, teoriile sociale, studiile antropologice în teoretizarea practicilor și producțiilor artistice. Această fiind parametrii instrumentării teoriei critice care preferă să nu își asume „un discurs autoritar refuzat de teorie (*theoria*) în sine, în problematizările culturale occidentale de la Platon la Hannah Arendt și mai curând o practică, o intermisiune, o excepție de la regulă, o cezură care să poată permite regândirea [...] o activitate care construiește un interstiu în orice practică reificată.”¹⁵

Altfel spus, teoria critică nu își configurează „o poziție transcendentă de autoritate, putere sau cunoaștere față de teoria artei, [...] înșurubându-se nici nu se constituie ca metalimbaj de ordin secund, ci există într-o relație de imanență”¹⁶, atât față de istoria artei, cât și față de teoria artei. Această relație de imanență se constituie în cadrul interstial dintre teoria critică și teoria artei, un cadru deschis și „indecidabil” pe care Jae Emerling îl asociază *parergon*-ului¹⁷ derridian – „cadrul aflat atât în afara *ergon*-ului – a lucrării de artă –, cât și în afara scriiturii – [a istoriei sau a teoriei artei] – care

¹³ „Devenirea” este unul dintre conceptele apropiate de teoria critică, fiind instrumentat la nivelul mai multor teorii dintre care amintim teoria critică feministă, teoria critică poststructuralistă sau teoria critică post-colonialistă. În lucrarea de față vom aborda problematica foucauldiană a devenirii întru subiect al puterii a individului condiționat, limitat sau suprimat de cadrul în care a fost instituit și care îi determină devenirea în funcție de configurațiile puterii sau structurile ideologice ale regimurilor în interiorul cărora se constituie. În aceeași paradigmă, teoriile feministe problematizează devenirea întru femeie, care, așa cum sesizează Judith Butler se constituie în urma performanței repetitive a unor acte corporale stilizate ce apar în genul pe care regimurile disciplinare îl instituie în subiecții oprimați de „hegemonia heterosexualității”. Devenirea întru femeie nefiind o alegere voluntară, ci o practică instituită de structurile ideologice care decid posibilitățile de gen ale subiectului. În același sens, Deleuze și Guattari discută despre devenirea întru minoritate, argumentele lor fiind deseori instrumentate de către teoria critică feministă. Pentru Deleuze și Guattari devenirea întru minoritate deschide posibilitățile reconfigurării întregului, constituindu-se ca practică creativă și reformativă.

¹⁴ Jae Emerling, *Idem*, p. 240.

¹⁵ Jae Emerling, *Idem*, p. 241-242.

¹⁶ *Ibidem*, p. 240.

¹⁷ Mai multe despre conceptul derridian, polisemantic: *parergon*, cât și posibilele înlegeri ale acestui concept în teoria artei – ca ornament sau cadru – puteți regăsi în capitolul despre teoriile critice post-structuraliste ale interpretării artei, subcapitolul Jacques Derrida: ‘context’ – ‘diferență’ – ‘parergon’.

separ lucrarea de art de întreg domeniul istoric, social, economic sau politic”¹⁸ și care, poate fi identificat la nivelul unui spațiu interstițial al articurilor dintre filosofie și art – articuri care presupun existența unor discontinuități, dar și o posibilă transgresare a acestora, la nivelul unei „*balamale*”¹⁹ concept propus de Derrida în lucrarea *Of Grammatology*, ca fiind ceea ce în mod simultan reunește și separă o relație de imanență operând la nivelul acestui spațiu interstițial, un joc al dislocării care nu aparține niciodată pe deplin niciuneia dintre părți.”²⁰

Lucrarea de față explorează întocmai acest interstițiu în care arta întâlnește filosofia continentală pe care Jae Emerling o asociază teoriei critice încercând o incursiune critică asupra termenilor tehnici cu care operează patru dintre teoriile critice: teoria critică post-marxistă, teoria critică post-structuralistă, teoria critică post-politică și teoria critică post-colonială. Fiecare dintre aceste teorii deși constituie câte un capitol separat nu sunt diferite cu acrimă, constituindu-se combinativ, ca parte a unui „complex variat și intersectat de paradigme critice ale postmodernității, care presupun o multiplicitate a abordărilor teoretice ce vizează intersectarea anumitor problematice culturale particulare într-un cadru vast al diferitelor configurații conceptuale postmoderniste. Acest pluralism conceptual, specific contemporan, generând un complex de modele critice, orientate interdisciplinar și încadrate în acest diagramă rizomatică a teoriilor culturii postmoderne.”²¹

În consecință, anumite problematice discutate se constituie la limita dintre teoria critică post-marxistă și teoria critică post-politică precum reevaluarea condiției comunismului, ca sistem de idei și nu ca regim politic sau între teoria poststructuralistă și teoria post-politică precum diagramarea relațiilor de putere sau între teoria post-politică și teoria post-colonială precum tematizarea sistemului centru-margine. Lucrarea de față abordează problematizările unor autori precum Slavoj Žižek sau Alain Badiou care sunt menționați atât în teoria critică post-marxistă, cât și în teoria critică post-politică, Jacques Derrida, încadrat atât în teoria critică poststructuralistă cât și în teoria critică post-marxistă, Ernesto Laclau și Chantal Mouffe, menționați atât în teoria critică post-politică cât și în teoria critică post-

¹⁸ Jacques Derrida și Craig Owens „The Parergon” în *October*, Volumul 9, Vara 1979, MIT Press, p. 24.

¹⁹ Conceptul derridian de *balama* (fr. *brisure*, tradus în engl. *hinge*) este discutat în relație cu alte două concepte: *paregonul* și *diferanța* în capitolul despre teoriile critice post-structuraliste ale interpretării artei, subcapitolul Jacques Derrida: *context – diferanță – parergon*.

²⁰ Jae Emerling, *Idem*, p. 240.

²¹ Cristina Moraru, *Idem*, p. 700.

marxist , Michel Foucault și Judith Butler, tratați atât în teoria post-structuralist cât și în teoria post-marxist . Intersectarea rizomatică a tuturor acestor perspective teoretice atestă constituția flexibilă și orientarea interdisciplinară a teoriilor critice.

Primul capitol, *Teorii critice post-marxiste ale interpretării artei*, a urmat calea demonstrării constituirii marxismului poststructuralist ca un complex de teorii eterogene care instrumentează metode diverse, având intenționalități diferite, înscris care informează critic abordările teoretice asupra practicilor și producțiilor artistice actuale. În acest sens, discursul artistic contemporan se deschide către problematicile comune marxismului și post-marxismului precum: diviziunile claselor sociale, standardizarea muncii și evaluarea muncitorului ca mână de lucru, autonomizarea proceselor de muncă și desincronizarea muncitorului față de întreg, alienarea muncitorului, atât față de produsele muncii sale, cât și față de societate sau față de propria individualitate, exploatarea muncitorului, comercializarea forței de muncă și subordonarea acestuia față de capital, transformarea valorii în resursă a exploatareii și a libertății de a vinde munca în submisivitate față de exploatare. Toate aceste problematice deschid discuții despre tendințele de dematerializare a practicilor artistice la nivelul producțiilor de imagine digitalizată (Hito Steyerl), la nivelul *performance*-urilor, prin delegarea acestora care deschide discuția despre artistul ca angajator și posibil exploatare al forței de muncă (Claire Bishop), sau la nivelul post-industrializării producțiilor artistice care nu mai gândesc eliberarea prin muncă, ci eliberarea de muncă (Boris Groys).

Cel de-al doilea capitol, *Teorii critice poststructuraliste ale interpretării artei*, investighează problematicile fundamentale ale metodologiei poststructuraliste aplicabile în interpretarea artelor vizuale, precum discursul în relație cu puterea și cunoașterea (Foucault) , istoria artei ca model disciplinar al producerii de cunoaștere (Piotr Piotrowski) , instituțiile de artă producătoare de discurs (muzeul, galeria) ca aparate de putere sau spații ale confinării (Donald Preziosi) , subiectul supus discursivizării sau tehnologiile disciplinare de constituire a sinelui (Lynda Nead, Judith Butler). O serie de concepte poststructuraliste, precum cele de *context*, *diferan* , *parergon* (Jacques Derrida), au fost abordate în relație cu practicile instituționale ale artei, în timp ce alte concepte aflate la confluența dintre teoria critică poststructuralistă și alte abordări critice din perspectiva psihanalizei, a postcolonialismului sau a feminismului, precum *mana nomad* de R. Zohi, transversalitatea și micropolitica (Deleuze și Guattari), geografiile relaționale (Irit

Rogoff) sau *devenirea* întru minoritate, întru femeie (Deleuze și Guattari, Judith Butler), au fost instrumentate în analiza practicilor și producțiilor artistice actuale.

Cel de-al treilea capitol, *Teorii critice postpolitice ale interpretării artei*, investighează contextul politic actual al retragerii „politicii propriu-zise” (Jacques Rancière, Slavoj Žižek, Alain Badiou) din spațiul social și al suplinirii acesteia de către regimurile administrative de reglementare social: precum poliția și administrația publică. În acest context, Rancière propune „revoluția estetică” interpretată în cadrul dezvoltării teoriilor post-politice ca instrumentare a puterii la nivelul politicilor sensibilului, capabile să substituie ordinea politică a poliției (Erik Swyngedouw). Artă, ca politică revoluționară a sensibilului, instituie noi regimuri de gândire care schimbă nucleul de dominație al puterii dinspre politic înspre estetic. Problematici specifice discursului post-politic, precum: ordinea post-politic consensual, societatea modernă reflexivă sau democrația dialogică sunt doar câteva dintre chestiunile față de care artiștii precum: Claire Fontaine, James Becket, Anthony Discenza, Özlem Günyol și Mustafa Kunt reacționează. Capitolul pune în evidență puterea de instrumentare a unor concepte precum: „egalitate” (Etienne Balibar), „ultra-politic” (Slavoj Žižek), „conducerea conducerii” (Michel Foucault) și „starea de situație” (Alain Badiou), discutând despre artă ca politică a sensibilului ce oferă promisiunea a unei noi posibilități de existență social-politică.

Ultimul capitol, *Teorii critice postcoloniale ale interpretării artei*, problematizează procesele și producțiile culturale, globale, instrumentând concepte și sintagme ale discursului post-colonial precum: marginalitatea, alteritatea, liminaritatea, glocalitatea, exotismul, multiculturalismul, hibridizarea identitară, ambivalența colonială, rezistența anti-colonială, identitatea națională sau translația culturală în vederea înțelegerii practicilor și producțiilor artistice care răspund conflictelor inter-etnice, delegitimărilor colonizatoare, dislocărilor identitare sau discursurilor ultra-naționaliste, sesizând necesitatea constituirii politicilor de diferențiere și a reconstruirii memoriei colective. În acest sens, Yinka Shonibare, artist britanic-nigerian interesat de propria condiție hibridă, postcolonială investighează constituirea identitară la nivelul relațiilor complicate între Africa și Europa; în timp ce, în Estul Europei, Milica Tomić, artistă de origine sârbă, semnaleză problemele scindărilor identitare ca urmare a conflictelor aferente dezintegrării spațiului fostei Iugoslavii.

Toate aceste problematice, care constituie preocupările teoriilor critice: post-marxiste, poststructuraliste, postpolitice, postcoloniale, nu pot fi gândite separat, ci interrelaționate, configurând un discurs hibrid, multi-structurat și multi-facetat, care poate fi instrumentat în analiza practicilor și producțiilor artistice contemporane. Interpretările rezultate nu sunt limitative – deși intenția fiecărei analize este aceea de a puncta relevanța lucrării de artă în contextul teoretic discutat, multiple alte direcții de lectură ce pot constitui relații diagramatice cu alte teorii, relevante, în egal măsură, în raport cu contextul artistic actual, nefiind încadrate în această cercetare pentru a evita un posibil eclecticism al abordărilor. Altfel spus, selecția de teorii nu este una aleatorie, ci atestă un interes față de problematicile socio-politice culturale actuale; autorii discutând fiind, pe cât posibil, încadrați în aceeași paradigmă a gândirii unei relații critice dintre artă, politică și societate.

Deși această structurare a tematicii pare să ne arunce într-un vid al *post*-urilor: *post-marxism*, *post-structuralism*, *post-politic*, *post-colonialism*, ceea ce vizează această cercetare este contestarea accepțiunilor conform cărora orice problematică de tip *post*- ar reprezenta un appendix al unei teorii deja reificate logic în care postmodernismul poate fi discutat doar ca un domeniu secundar al modernismului și în strictă dependență de acesta. Însă, așa cum am mai susținut în articolul *The Post-Critical Turn in Cultural Criticism and its Relevance to the Contemporary Art Discourses*, „orice abordare *post* indică o poziționare relaționată cu trecutul care nu este dominant, ci implacabil condiționat de un prezent, al cărui trecut continuă să-l structureze.”²², motiv pentru care relevanța complexă a actualității este ceea ce domină toate aceste abordări, poziționate responsabil și asumat față de trecut, însă orientate, în mod critic, către un viitor care ar trebui să fie, încă din acest prezent, construit în comun.

Prin intermediul acestei cercetări, am urmărit demonstrarea instrumentalizării unora dintre teoriile critice actuale în interpretarea unor practici și producții de arte vizuale. Coerența internă a tezei despre multitudinea și creativitatea interpretativă a teoriilor critice contemporane se configurează prin relaționarea coezivă dintre teoriile politico-sociale post-marxiste, teoriile post-structuraliste ale subiectului situat între multitudine și singularitate, teoriile post-politice ale dorinței de emancipare și transformarea vieții în artă și teoriile post-colonialiste în contextul luptei pentru

²² Cristina Moraru, *Idem*, p. 703.

afirmare a subiectului eliberat. Problematizările specifice articulației acestor teorii sunt adesea abordate în realizarea lucrurilor de artă contemporană, ceea ce, inevitabil, generează interpretări care fac referire la corpurile de idei ale acestor teorii critice - post-marxiste, post-structuraliste, post-politice și post-coloniale.